

Palmira Legurska

(Sofia, Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences)

How to do Contrastive Lexical Analysis (and is There a Place for it in Bulgarian Studies)

Abstract: The paper deals with the establishment of tertium comparationis in bilingual and multilingual contrastive lexical studies. The author discusses some key issues relevant to the project *A Contrastive Typological Study of Vocabulary in Related and Unrelated Languages* carried out at the Institute for Bulgarian Language Prof. L. Andreychin.

Палмира Легурска

(София, ИБЕ, БАН)

Как се правят съпоставителни лексикални анализи (и имат ли те почва у нас)

В статията коментирам някои проблеми, свързани с въпроса за създаването на tertium comparationis¹ в двуезични и многоезични лексикални изследвания. Като цяло може да се каже, че това е един от най-неизяснените въпроси за теорията и практиката на съпоставителното езикознание.

Смята се, че езикът еталон е „идеална” езикова система, специално конструирана от лингвиста по такъв начин, че в него в максимална степен да бъдат представени универсалните свойства на езиците (Касевич 1977: 143). Създаването на език еталон преследва две цели. На първо място, това е система, с която е удобно да бъдат съпоставени всички естествени езици. Съпоставянето е свързано с типологичното изучаване на езиците, предполагащо сравняване на всички езици помежду им чрез създадения език еталон и по този начин да се получат в най-голяма степен еднородни и

---

¹ По-нататък терминът ще бъде транскрибиран на български език като терциум компарационис. Термините „език еталон”, „език посредник”, „еталон за сравнение” и „терциум компарационис” се смятат за синонимични.

съпоставими резултати. От друга страна, езикът еталон се смята за цялостна завършена система, затова съпоставката с език еталон предполага именно типологично изследване, при което участват всички равнища и аспекти на езиковата система (Касевич 1977: 144).

Известно е обобщението на Томаш Кшешовски (Кшешовски 1990), който нарича съпоставителното езикознание „Пепеляшката” на лингвистиката. Макар че има зад себе си трудовете на поколения езиковеди в целия свят и по-специално в Европа и у нас, тази област на научно знание се омаловажава. Вероятна причина за това е недостатъчното изясняване на въпроса какво е основа за съпоставка, който се свързва с проблема за еквивалентността.

Т. Кшешовски смята, че основата за съпоставка (терциум компарационис) и еквивалентността са двете страни на една и съща монета или иначе казано еквивалентността е принципът, по отношение на който се открива даден терциум компарационис дотолкова, доколкото определени елементи са еквивалентни по отношение на даден терциум компарационис. Терциум компарационис се извежда на базата на еквивалентността на дадени елементи в конкретно съпоставително изследване. Обратното също е вярно: даден терциум компарационис може да бъде открит за две езикови единици от различни езици дотолкова, доколкото тези единици са еквивалентни.

Идеята за основа на съпоставка между езиците се опира на допускането за *принципната съпоставимост* между тях, като косвено потвърждение за това са данните на теорията и практиката на превода (например, теорията за еквивалентността).

Присъщата на всички хора способност за познание на окръжаващия ги свят, общността на процеса на познание, както и въпросът за познаваемостта на света са базата за принципната съпоставимост между езиците (Григориева 2001: 5).² Подобна гледна точка изобщо не противоречи на факта, че във всеки език намира отражение културната, обществено ползвателната и ежедневна дейност на хората и това от своя страна е определящо за миросгледа им и като следствие е в основата на формирането на езиковите структури и езика като цяло на даден социум в най-широк смисъл.

Последното твърдение в своя хипертрофиран вид получава своето развитие в идеите на

---

² Поставям *свят* и *окръжаващ свят* в кавички, за да подчертая условността на понятието в различните трактовки, в това число философски, лингво-философски и пр.

В. фон Хумболт, Е. Сепир и Б. Уорф за ролята на езика, способен да определя човешкото мислене на говорещите даден език и на възприятието на “света”. Въпросът е коментиран много широко в литературата от чужди и български лингвисти и авторката на статията е взела отношение по него (Димитрова 1969/1989, Молхова 19843, Легурска, Веселинов 2001/2002, Легурска 2003, 2006, Легурска 2009; вж. също Божилова 2006, Костадинова 2008), но не е предмет на внимание тук.

Във всеки съпоставителен анализ могат да се набележат два етапа, като се вземат под внимание двата аспекта на съпоставяне – собственоезиков и метаезиков (Григориева 2001: 5).

Основен тласък и предпоставка за съществуването на съпоставително изследване е наличието на описание на сравняваните езикови явления, на първо място.

На второ място се установяват възможностите за съпоставимост между езиковите явления в съпоставяните езици.

На трето място се осъществява самият съпоставителен анализ.

Ако въпросът за съпоставимостта между езиците бъде решен положително, следва да бъде извършена процедура за установяване на отношения между съпоставяните явления с цел да бъде търсена съответната еквивалентност или отсъствието ѝ в рамките на изследвания материал от съпоставяните езици. На тази стъпка на анализ възниква въпросът за основата на съпоставка или терциум компарационис.

Съдържанието на понятието за терциум компарационис означава да се намери онова общо, което дава възможност същностите на дадени езикови явления да бъдат съпоставяни.

Основата за съпоставка между сравняваните явления (терциум компарационис), в това число и езикови, се базира на създаването на релация между две езикови явления (или система от явления и факти) и теориите за тях, които да се основават на нещо трето. В този смисъл въпросът за съпоставимостта се решава като вид научна рефлексия.

Изследванията, в които в явен вид се формулира въпросът за сравнение на два обекта и

---

3 Терминът “езикова картина” е въведен в българската лингвистична аудитория от С. Димитрова в посочената книга, всъщност това е кандидатската J дисертация и е написана 20 г. по-рано.

основата за сравнението им, могат да се смятат за имащи отношение към теорията за терциум компарационис. В този смисъл създателите на номатичния подход в лингвистиката – Ф. дьо Сосюр, А. Мартине, К. Бюлер, Е. Кошмидер, Л. Тениер, В. фон Вартбург, Б. Потие, А. Греймас – са предвестници на теорията за терциум компарационис в съпоставителното езикознание.

От друга страна, изследванията, правени в рамките на съпоставителното езикознание от 70-80-те години на XX в., поставят основите на различни аспекти от теорията в тази област. Така например, изследванията на А. Гудавичус (Гудавичус 1981) се посвещават на основния принцип на съпоставителната семасиология – постулатите на когнитивната система като обективно мерило при съпоставката на лексикално-семантичните системи на езиците. Гудавичус приема, че съществува когнитивна система, еднакво независеща от всеки от съпоставяните езици (Гудавичус 1981: 7-8).

На второ място англо-полският проект за изследване на граматиката под ръководството на Я. Фишак (Кшешовски 1984, Фишак 1984), българо-полската съпоставителна граматика (обзор у Косеска 1991), сърбохърватско-полската съпоставителна граматика (цитирано по Косеска 1991: 30), също така и редица работи на български русисти като И. Червенкова (Червенкова 1982, 2011), Ст. Димитрова (1989), П. Легурска (Легурска 1982, 1984, 1985, 1990, 2011аb), М. Леонидова (Леонидова 1986), Р. Павлова (Павлова 1979) могат да се смятат за разработки, в които се разглеждат отделни теоретични аспекти за съпоставка на лексиката и граматиката, свързани с въпросите за изграждане на терциум компарационис. В тези изследвания се засягат общотеоретични въпроси за съпоставителния анализ в двуезични изследвания. За общотеоретична работа в този план може да се посочи монографията на А. Данчев (Данчев 2001), посветена на редица методологически проблеми на съпоставителното езикознание и критериите за съпоставимост. Тези изследвания са надградени върху изключителния фундамент от трудове на родоначалниците на съпоставителното езикознание в България – акад. Вл. Георгиев, проф. Ив. Леков и проф. Св. Иванчев. Така че най-общо може да се каже, че и у нас, както в Европа и Русия, в края на 70-те и началото на 80-те години на XX в., се формулират теоретични въпроси и се разглежда експлицитно въпросът за основата на съпоставка.

Въпросът за терциум компарационис в българското езикознание се поставя имплицитно, т.е. не се интерпретира теоретично, а се смята за подразбиращ се на

страниците на сп. „Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици” през 1976, 1977 и на сп. „Съпоставително езикознание” (от 1980 г. и по-нататък). В този смисъл съпоставителното езикознание в България като цяло е вървяло в крак с общите тенденции на европейското езикознание. Институтът за български език „Проф. Л. Андрейчин” към БАН през последните десет години, към което е съпричастна и авторката, е средище за разработване на съпоставителна проблематика, засягаща лексикалните изследвания за дву- и многоезични цели.

В рамките на проекта „Съпоставително-типологично изследване на лексиката в родствени и неродствени езици”, разработван в Института за български език от 2003 г. и досега в четири етапа, са изготвени следните модели⁴:

1. Типология на начините и видовете вторично назоваване в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език.
2. Ономасиологичен каталог на семантичните преходи в изброените езици в синхрония.
3. Ономасиологични каталози на семантичните паралели в изброените езици в синхрония.
4. Синхронизирани каталози на семантичните преходи в избраните езици – образни и номинативни метафори.

Теорията, свързана с четирите каталога, се коментира в монографията „Съпоставителни лексикални анализи и основа на съпоставка” (Легурска 2011а), като е представена и отделна публикация „Семантичен речник на типологичните характеристики на вторичното назоваване в руския и българския език” по трите части на каталога (Легурска 2011б), която илюстрира върху материал от два близкородствени езика споменатите по-горе модели. Цялото изследване по първите три каталога е достъпно онлайн в Българска електронна лингвистична библиотека <http://georgesg.info/belb/> (Легурска 2006, Легурска 2009, Легурска, Бечева, Аврамова, Веселинов, Лилова, Панчев 2009 <http://georgesg.info/belb/projects/proektpm/VTOR.htm>) и може да се определи като съпоставително типологично, изпълнено в синхрония. Въпросът за

---

4   Ръководител на проекта, автор на концепцията, както и на съпоставката за руски и български език е доц. д-р П. Легурска, сръбски–български език – доц. д-р Н. Бечева, чешки език – гл. ас. д-р Цветанка Аврамова, френски–български език – проф. д-р Д. Веселинов, английски–български език – гл. ас. д-р М. Лилова, обратният каталог с водещ български език в съпоставка с руски, сръбски, чешки, френски и английски език е изготвен от гл. ас. д-р И. Панчев, доц. д-р П. Легурска. Синхронизираните каталози за семантичните преходи – образни и номинативни метафори в изброените езици са изготвени от доц. д-р П. Легурска, гл. ас. д-р И. Панчев.

разработването на терциум компарационис и с оглед на изследването на вторичната номинация на предметната лексика, на предикатната лексика в първично значение и националномаркирана лексика в многоезични съпоставителни разработки е разгледан в цитираната монография.

Идейни стимули за подобни разработки са няколко изследвания, по един или друг начин формиращи отделни аспекти в изучаването на полисемията. Първото изследване е на П. Н. Денисов (Денисов 1984), в което се анализират зоните на многозначност в руския език на базата на материал от 17-томния и 4-томния речник на руския език и се изолират думи с т.н. *“малка многозначност”*, която се определя тематично. Всяка от тематичните групи се характеризира със специфична за нея многозначност. Като приемам за отправна точка това наблюдение, допускам, че между тематичната лексикална група и типовете многозначност има определена зависимост, която може да се разглежда като семантичен типологичен параметър. За всеки отделен език могат да бъдат определени типовете многозначност, характеризиращи определена тематична лексикална група.

От друга страна, от Анна А. Зализняк и колектив (Зализняк 2001) се разработва „Каталог на семантичните преходи”, в който се *инвентаризират* във формата на *бази данни* езиковите факти на полисемията в диахрония и синхрония с крайна цел да се направи *типология* на явлението в различни езици. В „Каталога на семантичните преходи” на А. А. Зализняк се включват индивидуалните изменения на значенията на думите, които се възпроизвеждат многократно в различни езици.

Научната група, свързана с изработването на *базата данни на системата „Лексикограф”* (Е. В. Падучева, Г. И. Кустова, Е. В. Рахилина, Р. И. Розина), изследва закономерностите на семантичната деривация в рамките на определени класове от думи и в този смисъл може да се смята за *пораждащ модел на полисемията* (според Зализняк 2004: 21). *Моделът за пораждаване на производни значения от изходното и моделът, опериращ с понятието концептуална схема и реализациите ѝ* (Кустова, Падучева, Розина и др. 1993), изследва как е устроена многозначността в езика.

Моделът на Ю. Д. Апресян, приложен в Новия речник на синонимите на руския език (Апресян 1999), обогатява изследванията в тази област с *оптималното организиране на информацията*, нужна на ползвателя на Речника.

А. Е. Кибрик от своя страна определя полисемията като проява на *когнитивната взаимосвързаност* на определени когнитивни единици в областта на лексиката. Когнитивната взаимосвързаност представлява клас от близки, непосредствени връзки в дадено множество когнитивни единици, влизащи в дадена когнитивна структура. Съществено според автора е, че тези семантични връзки се отнасят към *лексикалните универсалии*, общи за всички изследвани езици. Към лексикалните универсалии А. И. Кибрик отнася всички семантични явления, базираци се на *парадигмални лексикални асоциации*: семантичното поле, родо-видовите отношения, отношението „тип – екземпляр“, синонимията – антонимията, метафората – синонимията – синекдохата, асоциативните речникови връзки; семантичната структура на многозначната дума и др. (Кибрик 2008: 59). Когнитивната гледна точка към езиковите явления според автора не ни е дадена непосредствено за наблюдение. Но езикът, който пряко се свързва с мисленето, предоставя множество обективни косвени свидетелства за организацията на когнитивната структура. А. Е. Кибрик разглежда възможността за лингвистична реконструкция на когнитивната структура, която се основава на *хипотезата за когнитивната мотивираност на езиковата форма* (Кибрик 2008: 51).

Или ако обобща казаното по-горе по отношение на полисемията, то се свежда до следните опорни точки: първо, количеството и качеството на значенията в многозначната дума зависи от нейната принадлежност към дадена тематична група за *предметните* или лексикалносемантична група за *предикатните* имена; второ, данните за полисемията в отделните езици подлежат на инвентаризация по типове полисемия, семантични преходи и семантични паралели; трето, каталогизирането на лексикалните факти за всеки отделен език, както и при съпоставка между два или повече езика е оптимална форма за организиране на информацията; четвърто, *изготвените каталози са илюстрация на когнитивната взаимосвързаност на тематичната група, лексикалното значение и семантичния множител*.

Подобни изследвания са особено актуални днес за развитието на семантичната типология на езиците, опиращи се на използването на бази данни, правени за различни езици, но изработени със съизмерими методики, даващи възможности за получаване на съизмерими данни и изводи.

Идеите, на които се базират отделните анализи, се опират на допускането, че съществува семантичен алгоритъм между тематичната група, вторичното лексикално

значение и семантичния множител като когнитивни съставлящи на определеното значение в даден език.

В предишни статии представих отделни фрагменти на изследването⁵ в основните му фази.

Въпросът обаче, който остава нерешен, е, как може да се намери основа за съпоставка между различните теории, представящи полисемията във вид на бази данни, без да се изпадне в състоянието „изгубени в превода“.

Търсенията в тази област са възможни в следните посоки.

Най-общо може да се каже, че теориите, свързани със сравнението на езиците, могат да се групират по следния начин – сравнително-историческо езикознание, типология и универсалии, контрастна лингвистика (съпоставително езикознание), ареална лингвистика и диалектология (Кибрик 2005). Те са резултат от прегрупирането на основните парадигми, формиращи лицето на езикознанието през ХХ в.: първа половина – структурна лингвистика (европейска) и дескриптивна (американска); втора половина на ХХ в. – генеративна, формална, функционална, когнитивна лингвистика (Кибрик 2005).

Изброените клонове на езикознанието предполагат разработването на различен метаезик на изследването. Във връзка с това продуктивната съпоставка между езиците е възможна единствено в рамките на типологичната наука с опора на апарата на език еталон (Зеленецки 2010).

ЛИТЕРАТУРА

Апресян 1999: *Апресян, Ю. Д., О. Ю. Богуславская, И. Б. Левонтина, Е. В. Урысон, М.*

---

⁵ Легурска, П. За теоретичната основа на проекта “Съпоставително-типологичен анализ на вторичната номинация на предметните имена в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език” – *Български език*, 2007, 1, 77–89; Легурска, П., Н. Бечева. Вариране на матрицата при анализ на полисемията на предметните имена в многоезично съпоставително изследване – *Български език*, 2008, №1, 64–72. 77; Легурска, П. Ономасиологичен каталог на семантичните паралели (върху материал от руски и български език) – *Чуждоезиково обучение*, 2008, 3, 3-13. 88; Легурска, П. Някои аспекти на терциум компарационис при съпоставителни лексикални анализи – *Български език*, 2009, № 4, 68–78; Legurska P., I. Panchev. Onomasiological catalogue of semantic transitions in synchronous and thematic order (for Bulgarian, Russian, Serbian, Czech, French, and English) – *Балканско езикознание*, 2011, кн. 1, №1, 7–17.

Я. Гловинская, Т. В. Крылова Новый объяснительный словарь синонимов русского языка, Первый выпуск, 2-е издание, исправленное. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 2-е изд., Москва, 1999.

Божилова 2006: *Божилова, М.* Картина ли е “езиковата картина на света”. – В: Светът на речника. Светът в речника. Юбилеен сборник, посветен на 70-г. на чл. кор. дфн Емилия Пернишка. Велико Търново, 179-188.

Българска електронна лингвистична библиотека <http://georgesg.info/belb/projects.php>

Григориева 2001: *Григорьева, Л. Н.* Основные положения контрастивной лингвистики и ее внутренняя таксономия. – Немецкая филология в Санкт-Петербургском университете. Традиция и современность. СПб, 48-67.

Гудавичюс 1981: *Гудавичюс, А.* Теоретические предпосылки сопоставительной семасиологии. – *Ceskoslovenska rusistika*, 1, 6-11.

Данчев 1990/ 2001: *Данчев, А.* Съпоставително езиковзнание. Теория и методология. С. 2001.

Денисов 1984: *Денисов, П. Н.* Место и роль самых многозначных слов в лексической системе языка. – Слово в грамматике и словаре. Москва: Наука, 134-158.

Димитрова 1989: *Димитрова, С.* Лингвистична относителност. София: Наука и изкуство, 196 с.

Зализняк 2001: *Зализняк, А. А.* Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект „Каталога семантически переходов”. – В: Вопросы языкознания, №2, 13-25.

Зализняк 2004: *Зализняк, А. А.* Феномен многозначности и способы его описания. – В: Вопросы языкознания, N2, 20-45.

Кибрик 2005: *Кибрик, А. Е.* Современное состояние лингвистики. – Актуален електронен адрес: <http://www.google.bg/#output=search&scIient=psy-ab&q=%D0%BA%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%BA.+%D1%81%D0%BE>

Зеленецки 2010: *Зеленецки, А. Л.* Контрастивная лингвистика и типология. – Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2010, 1, 27–31.

Касевич 1977: *Касевич, В. Б.* Элементы общей лингвистики. М., 186 с. – Електронен адрес: <http://www.classes.ru/grammar/117.Kasevich/html>

Косеска-Тошева 1991: *Косеска-Тошева, В.* – За езика посредник в съпоставителните изследвания. – В: Съпоставително езиковедие, 1, 29–37.

Костадинова 2008: *Костадинова, П.* Концептуализация на времето (Изграждане на езиковата картина на света в новобългарския книжовен език). – Българите. Книжовността. Езикът. С.

Кустова, Падучева, Розина и др. 1993: *Кустова, Г. И., Е. В. Падучева, Р. И. Розина и др.* Словарь как лексическая база данных: об экспертной системе “Лексикограф”. – В: Научно-техническая информация, серия 2. Информационные процессы и системы, № 11, 18-20.

Кшешовски 1984: *Krzyszowski, T. P.* Tertium comparationis. In: Fisiak, J. /ed./

Contrastive linguistics. Prospects and Problems. Berlin/ New York/Amsterdam. pp. 75-84.

Кшешовски 1990: *Krzyszowski, T. P.* Contrasting Languages. The Scope of Contrastive Linguistics. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.

Легурска 1982 *Легурска, П.* Вторичные лексические номинации конкретных имен существительных. Дисертация за присъждане на научната степен “Кандидат на филологическите науки”, С., 289 стр.

Легурска 1984: *Легурска, П.* Тематическая группа и типы полисемии предметных имен (на материале русского и болгарского языков). – В: Болгарская русистика, № 5, 31-39.

Легурска 1985: *Легурска, П.* Семантичен анализ на вторичните значения на предметните имена в руския и българския език (върху материал от имена, обозначаващи естествени и изкуствени предмети). Ръкопис, С., 115 стр.

Легурска 1990: *Легурска, П.* Предметните имена в руския и българския език (теоретични проблеми). Депозиран ръкопис в ЦИНТИ, 128 стр.

Легурска/ Веселинов 2001/2002: *Легурска, П., Д. Веселинов,* Съпоставка на лексикалните картини на света през различни еталони – tertium comparationis. –

Български език, № 2.

Легурска 2003: *Легурска П.* Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване (основи на научноизследователски проект). – Чуждоезиково обучение, № 5.

Легурска 2006а: *Легурска, П.* Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване. Концепция. Съпоставка: руски и български език. Депозирани ръкопис в ЦИНТИ УДК 801.3., № 21/2006. Сигнатура НД П 18 719., 116 стр.

Легурска 2009: *Легурска, П.* Някои аспекти на терциум компарационис при съпоставителни лексикални анализи. – Български език, № 4, 68-78.

Легурска, Бечева, Аврамова, Веселинов, Лилова, Панчев 2009: *Легурска, П., Н. Бечева, Цв. Аврамова, Д. Веселинов, М. Лилова, И. Панчев.* Съпоставително-типологичен анализ на лексиката в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език). Депозирани ръкопис в НАЦИД, № НД 65/2009, София, 1093 с.

Легурска 2011а: *Легурска П.* Съпоставителни лексикални анализи и основа за съпоставка. С.

Легурска 2011б: *Легурска П.* Семантичен речник на типологичните характеристики на вторичното назоваване в руския и българския език. София.

Леонидова 1986: *Леонидова, М.* Проблемы структурно-семантической типологии болгарски и русских фразеологизмов. София.

Молхова 1984: *Молхова, Ж.* Хипотезата на Сапир – Уорф. – Руски и западни езици, 1984, 5, 9-18.

Павлова 1979: *Павлова, Р.* Болгарско-руски и руско-болгарски языковые параллели. София.

Фишак 1984: *Fisiak, J.* Contrastive Linguistics. Prospects and Problems, Berlin/ New York/ Amsterdam (Trends in Linguistics. Studies and Monographass, 22)

Червенкова 1982: *Червенкова, И.* О сопоставительном описании русской и болгарской

лексики. – Вопросы сопоставительного описания русского и болгарского языков.
Фонетика и лексика. София: Наука и искусство, 1982.

Червенкова 2011: *Червенкова, И.* Сопоставительное исследование русской и болгарской лексики. Heron Press, София, 243 с.

Пояснение:

Изследването е представено като доклад на Международната научна конференция „Езици на паметта в литературния текст”, 26-27 април, 2013 г. , София. Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски”.